

ERDÉLYBEN ÉS OLÁHORSZÁGBAN MEGJELENT RÉGI Ó-SZLÁV NYOMTATVÁNYOK.

Közli: HODINKA ANTAL.

Midőn Dobrowszky¹ a szláv nyelvészet művelését, megkezdé első sorban a szláv nyelv régi emlékeinek tanulmányozásra fordította figyelmét. A legrégibb emlékek kéziratok lévén, a szlávisták első sorban ezekkel foglalkoztak tüzetesen. A könyvnyomtatás föltalálása a szláv könyvekre is sort kerített, és pedig mindjárt a XV. században. Mig egyebütt a biblia volt az első nyomtatott könyv, a szlávoknál templomi szertartásos könyveket nyomattak először. E könyvek az akkori egyházi szláv nyelv ismeretéhez nélkülözhetetlenek lévén, a szlávisták ezeket is figyelemre méltatták. Nehányat még a mult század végén ismertetett Durich,² kit ezekre Ribay figyelmeztetett. Dobrowszky az alapvető munkájához csatolt függelékben több írott codex ismertetésén kívül néhány nyomtatvány leírását is közölte.³ Három évvel utóbb Köppen,⁴ majd Karadzić⁵ és Magarasević ismertettek egy-kettőt. 1829-ben Safarik [sz. 1795. Kobelárován, Gömörm. † 1861.], ki egyúttal gyűjtő is volt, már 50 darabot tett közzé,⁶ s egyúttal megjegyezte, hogy ha a hazánk déli

¹ Szül. 1753. Gyarmaton, Győr mellett, † 1829.

² A «Slavische Bibliothek»-ban. Ribay az ungvári püspöki könyvtárban levő Biegner-féle evangéliumot a krakói nyomtatványokkal együtt maga is leírta. Kézirata a M. N. Múzeum kéziratárában. V. ö. Kocsubinszky jelentésével külföldi tanulmányújáról az odesszai egyet. Zapiszki-iben 1874—75.

³ Institutiones linguae Slav. 1822. XXXV—XLV.

⁴ Bibliograf. Listy. 1825. évf. 5 sz.

⁵ Danica. 1826. 1—40 l.

⁶ A szerb Matica Ljetopisában, melynek szerkesztője volt. 1827. évf.

részeiben, továbbá a Boszniában, Szerbiában, Bulgáriában és Oláhországban levő templomok és kolostorok komolyan átvizsgáltatnának, számuk kétszer annyira emelkednék. Ő is ép úgy, mint az elősorolt tudósok, csakis a délszlávok templomi könyveit tanulmányozta. E tanulmányozás jobbadán nyelvészeti szempontból történt. Kezdték pedig, mint általában el van ismerve, a nyugati vagyis az ausztriai szlavisták.¹

A 20-as években Oroszországban is követőkre talált e mozgalom. Az orosz iskola feje Vosztokov volt, ki köré négy nevezetes tanítványa sorakozott: Preuss, Grigorovics, Bogyanszki és Szrevenvski. Ott azonban e könyvek tanulmányozását nem ez iskola eszközölte. Oroszország nem szenvedett annyit a külső ellenségek-től, mint a délszláv országok; az orosz egyház nagyságra és gazdagságra nézve egymagában fölülmulta a délszláv kis nemzeti egyházakat együttvéve, nem csoda tehát, hogy ott jóval nagyobb számban léteztek e könyvek. Egyes amatőrök és tudósok, mint Stverin, Jakovler, Kasterin, Pogodin inkább kedvtelésből gyűjtöttek. Tanulmányozásukra az említett nyugati szlavisták már megadták volt a példát; az oroszoknak csak tovább kellett építeniök. Náluk már némileg ki volt fejlődve az orosz bibliografia, mely függetlenül a nyelvészettől, önálló czélokot követ. 1833-ban Szopikov az első, ki művében külföldi példák után az egész orosz könyvészetet felöleli, több mint 15000 könyv ismertetését adván. Ez orosz bibliographiából a templomi szláv könyvek bibliografiája speciális rész gyanánt kivált.² Köre is tágult, a mennyiben az oroszok nem maradtak az egyház könyveinél, hanem fölvtették az említett nyugati szláv bibliografusok működésének eredményét és vizsgálódásuk körébe bevonták a délszláv templomi könyveket is. Egyházi férfiak általában, de néhány világi tudós is, mint Kalisztratov és Bicskov szép ismeretekkel bírtak e könyvek bibliografiája terén, de nem publikál-

¹ A Jahrbücher d. Lit. 1829. évf. (48 k.) Anzeige Bl. 1—35 l. e czim alatt: Übersicht der slovenischen Kirchenbücher welche vom Ende des XV. bis zum Anfange des XVII. Jahrh. in Venedig, Serbien, Walachien und Siebenbürgen in Druck erschienen sind. Cseh nyelven a «Časopis Českeho Musea» 1842. évfolyamában.

² Ezért azután a nyugati szlavisták, Dobrovcszky és Safarik utódai és tanítványai, Kopitar, Palaczky, Miklosich, Jagić már nem foglalkoztak többé a nyomtatványokkal.

tak. Karatajev Iván volt az első, ki a nagy közönség részére is dolgozott. Eleintén ő is csak gyűjtő volt. A gyűjtést 1835-ben kezdte meg s 25 évi fáradságos kutatás után mintegy 500 darabból álló gyűjtemény volt birtokában. Gyűjteményét utóbb a szentpétervári cs. könyvtár tulajdonába bocsátotta, mely már azelőtt a Jakovlev és Pogodin-féle collectiókat is megszerezte volt. Gyűjtés közben tanulmányozni kezdett, rendre vévén az általános orosz bibliografiai műveket, melyeket eddigelé az említett Szopikov, Sztrájev, Szokolov, Sirajev, Csertkov, Szacharov és Undolszki irtak volt. 1861-ben már mintegy 1600 könyvet ismert az 1491—1730. évi időközből s ekkor kiadta rövid leírásukat «Хронологическая роспись славянскихъ книгъ напечатанныхъ кирилловскими буквами 1491—1730. Az 1491—1730. cyrill betűkkel nyomtatott szláv könyvek időrendi jegyzéke. (Szentpétervár. 1861. kis 8r. XX+228 l. I.) Tanulmányait folytatta, átkutatta a moszkvai nyilv. és a Rumjanczow-féle, továbbá a zsinati könyvtárakat. Megfordult Kijevben, Kazánban, Odesszában, Vilnában is. Működésének eredményét 1878-ban Описание славяно-русскихъ книгъ, вышедшихъ изъ печати съ 1491 по 1600. (Az 1491-től 1600-ig nyomtatás alól kikerült szláv-orosz könyvek leírása) művében akarta közrebocsátani, de a műnek csak egy füzete jelent meg. 1882-ben a czártól költséget nyervén tanulmányai folytatására, a külföldet is meglátogatta, nevezetesen a krakói és leMBERGI könyvtárakat, s újabb adatokkal gazdagította munkáját. A tudós akadémia nyelvészeti osztálya érdemesnek találta művét és saját kiadványai közé vette föl. 1883-ban végre megjelent, mint ez osztály kiadványai 25. köt. 2. füzete «Описание славяно-русскихъ книгъ, напечатанныхъ кирилловскими буквами» (I. köt. 1491—1652. VI+554 l.) cz. alatt. 696 könyvet ismertet benne hasonlíthatatlanul bővebben, mint a roszpiszban.

E bibliografia eredménye az, hogy az első cyrill betűs könyveket, melyek, mint mondám, templomiak voltak, Krakóban nyomták 1491-ben, szám szerint négyet. De már Safarik megjegyezte, hogy ez kivétel, melyből itélni nem lehet. Az orosz szakemberek pedig abban a meggyőződésben vannak, hogy ezek nem is az elsők. E négy darab után mintegy 100 évig csak a délszlávok nyomattak könyveket. Északon Moszkvában állítják föl az első nyomdát 1553-ban, de csak 1564-ben jelenik meg az első

termék: egy apostolos könyv. E kívül még egy evangéliumos könyvet is nyomattak vezetői, Theodorov János diakonus és Msztislávics Péter, kiket azután a nagyfejedelem parancsára elűztek. Theodorov kibujdosván, előbb Lembergben állított nyomdát, melynek első terméke 1574-ben szintén egy apostolos könyv volt, utóbb Osztrogban, hol 1581-ben nyomta az első teljes szláv nyelvű bibliát. A délszlávoknak ekkor már régen volt nyomdájuk: Velenczében, Cettinjében és Ipekben a szerbek, Szászsebesen, Tergovistban, Dlhopoljeben, Delskben az oláhok e száz év alatt majd minden szertartási könyvet lenyomattak volt. Safarik szerint a cyrill nyomdászat legfőbb feladata abban áll, hogy a régi kéziratokban található vonásokat összeegyeztesse az alakoknak az izlés kifejlesztette szépségével, a történeti hűséget a nyomdai kecsesével. És ez jobban sikerült a délszlávoknak, mint az oroszoknak, kik a mellett, hogy jóval későbbben kezdtek nyomtatni s első templomi könyveiket sajtóhibáik miatt újra át kellett nyomtatniok, oly izléstelenül nyomtattak, hogy a délszlávok legkevésbé sikerült nyomásai is majdnem szebbek, mint az oroszok legjobbjai, melyeknek formátlan típusai szintén rosszul esnek a szemnek. Ezt az orosz bibliografusok nem állítják ugyan nyíltan, de elismerik az által, hogy a délszláv könyveket, melyek különben is ritkaságot képeznek, igen keresik.

A magyar bibliografiai irodalom haladását méltatni fölösleges volna, de tény, hogy a hazai 1711 előtti nem magyar bibliografiával s főleg szláv nyomtatványokkal nálunk senki sem foglalkozott. Hol és mikor nyomták nálunk az első szláv könyvet? pozitíve ma sem tudjuk. Durich és Dobrovshky, valamint Safarik a Biegner-féle tetraevangéliumot a XV. század végére vagy a XVI. elejére helyezik s akkor ez volna az, tehát egy mohácsi vész előtti erdélyi nyomtatvány; s egyuttal a szláv világ első nyomtatott evangéliuma. S bár nem tudjuk, mikor élt Biegner,¹ ez állítások igazak, mert ez evangélium az 1512-diki evangéliumnak már mintául szolgált. S ha a szászsebesi többi nyomtatványokat összehasonlítjuk a tergovisti, dlhopoljei és adelski nyomtatványokkal, azt látjuk, hogy ezek a szászsebesiek után vannak nyomva. A dél-

¹ Biegner működését érdemes volna a brassai adatok felhasználásával külön méltatni.

szlávoknak tehát, kiknek kiadványai, mint mondám, régiségre, szépségre hasonlíthatlanul fölülmulják az oroszokét, erdélyiek szolgáltak mintául. Igen természetes aztán, ha a keresett dél-szlávok közt ezek a legkeresettebbek. Jarku oláh bibliográfiában nagy szerepet játszanak, 1852-ben pedig a sz.-pétervári templomi könyvkiállításon mint nagy ritkaságok voltak bemutatva.

Érdekes azért a XVI. és XVII. században Erdélyben és Oláhországban megjelent szláv templomi könyvek jegyzékét ismerni, hogy ennek alapján szakferfiaink összehasonlító kutatásokat tehessenek s a típusokból a provenienciát megállapítsák. A hol a nyomda nincs kitéve, természetesen csak a betűk karakteréből lehet itélni. Abból pedig, hogy az oláh vajda neve benn van a colophonban, még nem következik, hogy a könyvet Oláhországban nyomták.

Végül megjegyzem, hogy az alábbi jegyzék Karatajev műve alapján van összeállítva, kinek adatait legjobb tudomásom szerint igyekeztem kiegészíteni.

Ezek után a könyvek leírását a következőkben adom.

1.

(10.) *Tetraevangelion*. Уетвероевангелие (Csetverojevangelije) = négyes evangélium.) H. és é. n. 2r. Nyomatott Biegner János brassói polgár költségén, de a nyomtatásnak úgy helye, mint ideje ismeretlen. Az előbbire vonatkozólag a bibliografusok általában azt vélik, hogy Brassóban (Brassovia sive Coruna in Transilvania) nyomatott. A mi az időt illeti, Durich és Dobrowszki Ribay György nyomán a XV. század végére, mások a XVI. elejére teszik. E kérdések eldöntése bővebb vizsgálatra és tanulmányozásra szorul, a mennyiben teljes példányt, a leírások tökéletlensége után ítélve, a bibliografusok egyike sem látott. Az általam használt példány első ívéből — mondja Karatajev — csak egy levél van meg, a munka vége a harminczadik íven túl szintén hiányzik két lapnyi töredék kivételével, mely tartalmából következtetve az utolsó ívhez tartozik. E töredék utolsó oldalát a végszó (epilogus) foglalja el, melyben a kiadó megnevezi magát: *Эн Биегнер Яános (Ганнь Киегнерь отъ Брашскъ* = Hans Biegner ot Brasev) *adtam ki e könyvet Isten tiszteletére* stb, de ez utószó a lappal együtt meg-

szakadt. Már pedig más, hasonló módon hiányos könyvekből ítélve, valószínűleg épen e hiányzó rész tartalmazta a szokásos adatokat a nyomtatás helye és ideje, a könyvnyomtató és a felől, kinek parancsára lett a kiadás eszközölve.

Az iverk 8 levélből állanak, melyek az első és utolsó levél legelső sora alatt a közepén cyrill szignatúrával jelölve, illetve számozva, pl. a második ív szignatúrája **ББ** (bb)¹, míg a közbenesők nincsenek jelölve. A kezdőbetűk czinóber nyomásnak. Egy-egy oldal 24 sort számlál. A betűk meglehetősen durva kivitelűek. Az evangéliumok kezdetét négyzetes, fekete, fametszetű vignettek jelzik számos alakkal, melyek a lap felét elfoglalják. Márk és János evangéliumait ugyanegy kezdőkép díszíti, melynek közepét az ungrovlachiai oláh czimer foglalja el: egyfejű sas álló helyzetben, oldalt fordított fejjel és kiterjesztett szárnyakkal, csőrében keresztet tart; két oldalt két élőfa. A képek fölül keresztben végződnek, a két oldalon **IC. XC. ИИКА МЛ. РБ.** — Iszusz Chrisztos nika ML. RB. (milosztivoj rabom?) felirással. Lukács evangéliumának egyik képe a kereszt körvonalait tünteti föl, különböző ábrákból alakítva; ez is keresztben végződik **IC. XC.** felirással. Hasonló, de kisebb képek díszítik az evangéliumok előszavait és a tartalomjegyzéket.

Négy példánya ismeretes: a szentpétervári cs. könyvtaré, a moszkvai nyilv. könyvtaré, a moszkvai Rumjanczow múzeumé, és a munkácsi egyházmegyei könyvtaré Ungváron.

2.

(11.) *Oktoich.* (Énekes könyv Damascenus sz. János nyolczas énekeivel egy hét tartamára.)

H. n. 1510. 2r. Nyomatott *Wlad János egész Ungrovlachia és a Dunatartományok vajdája és uralkodója* parancsára 7018 (=1510.) évben. **Повелѣниемъ Іоу Владѣ воєводе и Гни все землѣ Угроклашке и Подунявске въ лето 7018.** A kiadás Makariosz szerzetes felügyelete alatt készült.

¹ Az orosz abc (azbukivjide) betűi sorban jelölik a természetes szám-sort: az **А** = 1, **Б** = 2, **В** = 3, stb. s így **ББ** = bb = 2.2.

Egyetlen példánya ismeretes: a Chilendár kolostoré az Athos hegyén. Undolszki nem ismerte még e könyvet, Karatajev maga is e rövid leírást a moszkvai Voszkreszenszki monostor archimandritájának, Leonidnak cikkéből vette, mely «Szláv szerb könyvtár az Athos hegy chilendári és pavlovszki kolostoraiban» czim alatt a belgrádi tudós társaság «Glásznik»-jének 44. kötetében valamint az orosz tört.-rég. egyeslet Csteniáinak 1875. évf. I. füzetében jelent meg.

3.

(12.) *Tetraevangelion*. H. n. 1512. 2r. 289 számozatlan levél, 20 sorral egy oldalon. Szignaturák az ívek utolsó lapján az utolsó sor alatt a közepén az 1. ív kivételével, mely csak 5 levélből áll és nincs szignaturával ellátva. A második ív szignaturája **ББ.** (bb), a harmadiké **ГГ** (gg) s így tovább. Az ívek 8 levélből állanak: az első 5-öt, a 30-ik 9-et, a 37-dik 3-at számlál. A kezdőbetűk s egyesek a sor közepén is, úgyszintén a sor fölött álló jelek (az u. n. titlák) czinóber nyomásuak. Az evangéliumok nagyobb kezdőképei, valamint az előszót és tartalomjegyzéket díszítő 9 kisebb vignette sokban hasonlítanak a Biegner-féle kiadáséihoz, de azoknál sokkal szebbek és tisztábbak. Máté és Lukács evangéliumának kezdőképei különböző alakokból formált keresztet tüntetnek föl közepén kis sassal s a kisebb keresztben végződő felső részen **IC. XC.** felirattal. A másik két kezdőkép az oláh czímert ábrázolja, mint a Biegner-féle tetraevangeliumban, mely, mint látszik ez újabb kiadáshoz a mintát szolgáltatta. A kisebb vignettek felső részükön ugyancsak keresztben végződnek **IC. XC. ИИКА СИ. ПӨ.** (Isz. Chsz. nika szn. po.) szavakkal a két oldalon. A munka hihetőleg Tergovistban nyomtatott. A két utolsó oldalt elfoglaló utószó szerint *az egyedül uralkodó Basaraba János fejedelem (goszpodár), egész Ungrovlachia és a Dunatartományok nagyvajdája és ura, a nagy és jóságos urnak Basaraba János vajdának fia, adta ki e könyvet a szehtháromság egy isten dicsőségére* stb. **само-державни Господаръ Ію Басараба, велики воевода и Господинъ всен Угровлахін и подуначно и т. д.** A kiadásra a hoszpodár megbízásából Makariosz szerzetes ügyelt föl, ki a munkát (7020=1512.) év, 20 napkör, 9 holdkör, 14 indictio június havának 25 napján fejezte be.

arra enged következtetni, hogy a kiadásnak szerb szöveg szolgált mintául. Az utószóban Dimitriosz logothetes, Bozsidar unokája, elmondja, hogy Aprus és Péter tanítványai segítségével adta ki e könyvet Tergovistban, a szent könyvek hiányán segítettő. (**Дмитрий логофетъ князьъ Бжондаровъ къ насгольномуъ граде Торговици во дни Го Мирьха воеводи и господина вса земли Угровладскн и поддначсыкн, сына великаго и преподобнаго Радды воеводи и т. д.**) A munka 7055 (=1547.) év, 27. napkör, 6. holdkör, 9. aranyszám, 6. indictió, 19. thimelia, 5. epacta augusztus havának 18. napjától a következő év márczius 18-ig tartott.

Szentpétervári csász. könyvtár. — Orlow-Dawidow grófi könyvtár. — Az athos hegyi Chilendár kolostor. — A sz. Lavlovszki kolostor ugyanott. — Az opovói kolostor a Szerémségben.

6.

(51) *Liturgikon-Szluzsebnik. Службеникъ.* (Missale, misekönyv.) A hely és év a hiányos példányokból nem volt meghatározható, a czimereből és egy vignetteből következtetve a XVI. század második feléből származik és oláhországi könyvsajtó terméke. Betűi meglehetősen vastagok és nem csúfak. Egyes kezdőbetűi és képei czinóber nyomással. Szignatura, mint a többieknél. Aranyszájú sz. János liturgiája a 2. ív 58. lapján kezdődik. Az egész 120 levelet foglal magában, oldalonkint 15 sorral. A velencei kiadású liturgikonoknál szokásos betétek az egyes misék között itt hiányzanak.

Moszkvai nyilv. könyvtár. — Rumjanczow múzeum.

7.

(85.) *Oktoich. Октоихъ.* H. n. 1575. 2r. lapszámozás és custosok nélkül. Szignatúra, mint a többieknél. A Karatajev által használt példányból elől 2 levél hiányzik, a 26-dik ív csak 3 levélből áll. A **дї** (14.) szignatúrával jelölt lapon egy nagyobb fekete kezdőkép látható, mely a lap felét elfoglalja; fölül keresztben végződik **IC. XC.** felirással, alul pedig ez olvasható: «nagy vecseryén az Úram hozzád kiáltok ének után.» A mi az orthografiát illeti, az **ѣ. ю. а. ъ** betűk helyett **ж** használtatik, a **ѣ** és **ѥ** helyett **ь, ѧ** helyett **а, н** helyett **ы**. Az epilógus, mely az utolsó levelet foglalja el, a kiadásról következőkben nyilatkozik: «János Sándor, Mirese János

Karatajev 6 példányt sorol föl, u. m. a sz.-pétervári es. könyvtárét, a moszkvai nyilv. könyvtárét, a Rumjanczow múzeumét, a zsinati nyomda könyvtárát (Bibliotheka szinodalnoj typographiji), a Scapow gyűjteményét és az opovói kolostorét a Szerémségben. De ezenkívül létezik még két példány: az athoshegyi Chilendár kolostoré (V. ö. Leonid arch. i. cz. 253. l. 2. sz. alatt,) és a belgrádi nemzeti könyvtaré (V. ö. Novaković Stoján cikkét: «Az 1513-i trgovisti evangelium hangsúlyozásáról» a Glásnik 47. köt. 1—77. ll., hol a 8 l. ezeket mondja: «én a nemzeti könyvtár példányát használtam, mely az ősnymotatványok osztályában a 19. sorszám alatt őriztetik.»)

4.

(25) *Euchologion-Trebnik. ТРЕБНИКЪ.* (Papi szerkönyv). H. és é. n. 4r. Csonka példány, a mennyiben a 139. laptól végig hiányzik; szignatúrák, mint az előbbieknél. Elöl négyszögű vignette oláh czímerrel s e felirással: «*Urunknak, Péter János vajdának, Ungrovlachia Krisztushivő és istenáldott uralkodójának.*» Господиноу въ Христа Бога благоверногоу и богомъхранниногоу самодержавногоу Угровлахин Іо петроу воеводу. Péter vajda 1534—1536. uralkodott. A munka Oláhországban nyomtatott, típusai az 1547-ki trgovisti apostolarionra emlékeztetnek. (L. a köv. sz.)

Egyetlen példánya az Órloff-Davidoff grófok könyvtárában.

5.

(39) *Apostolarion* (Az apostolok cselekedetei és levelei leczkékre osztva.) Tergovist 1547. 4r. 32 nyolecz ív levélből álló és egy félív. A szignatúrák mint az előbbieknél, azzal a különbséggel, hogy a 19-dik ívig rendes betűkkel vannak nyomtatva, a 20-tól vastag, ormótlan típusokkal, az utolsó félív szignatúrája «*ПОЛЪ*» (poi). Egy oldal 22, némelyik azonban 23 sort is számlál. Az apostolok cselekedetei elején négyszögű fekete kezdőkép látható, mely a lap fél oldalát elfoglalja, közepén az oláh czímerrel és e felirattal: «*Urunk, Mircse János vajda, Ungrovlachia Krisztushivő és istenáldott uralkodója.*» A munka az ivenk számából itélve 268 levélre terjedt, 1 levélnyi epilogussal. A szöveg orthografiája bulgár, de némely jel, mint a *ce* (sze) használata a *ca* (szja) helyett,

fia, kedves fiával, Michna Jánossal együtt adták ki e könyvet Euthimiosz metropolita áldása mellett. János Sándor hoszpodár parancsára én, Koreszi diakonus nyolcz tanítványommal irtam le e munkát.

Szentpétervári cs. könyvtár.

Jegyzet. Safarik a «Časopis Českého Museuma» (A cseh múzeum értesítője) 1842. évi folyamában a tergovisti sajtótermékekről értekezve, ez énekes könyv egy rövidebb kiadásáról emlékezik meg, melyből csak egy csonka példányt látott; a nyomtatás idejét az 1547 körüli évekre teszi. Tudósítását a délszláv irodalom történetében (1863. III. k. 222. l.) ismétli, a nyomtatás helyéül Oláhországot vagy Erdélyt, idejéül az 1540—80. éveket jelölve meg. A könyvet itt ekként írja le: 2r. több, mint 192 számozatlan levél, 26 sorral egy oldalon, custosok nélkül; szignaturák, mint rendesen. Az ortografia bulgár jellegű **Ѧ**, **ѧ**, **Ѩ**, betűkkel.

8.

(85.) *Pentakostarion*.¹ H. és é. n. 2r. számozatlan, 30 sorral egy oldalon, custosok nélkül; szignaturák, mint rendesen. A Karatajev által használt példány csonka, a 2. ivvel kezdődik s a 46-nál megszakad. A betűk a Koreszi diakonus által 1571-ben nyomtatott oktoich típusaival azonosak, a kezdőbetűk ellenben széles kereteikben nagyságra és diszítésükre a cettinjei kiadások betűihez hasonlítanak. A 21. és 40. ívek kezdőképei az 1512-diki tetraevangelionból vannak kölcsönözve, míg a 44. ív egyik lapjának nagyobb vignettejével az 1575-diki Oktoichban találkozunk. Ezekon kívül még több kisebb kép disziti a könyvet. A 32. ív 5a lapján látható fametszet, mely az egész oldalt elfoglalja, azon jelenetet ábrázolja, midőn Jézus a vakot meggyógyítja.

E könyv valószínűleg 1570. év után nyomtatott valamelyik oláhországi nyomdában. A **Ѧ** betű itt is használtatik.

Szentpétervári császári könyvtár.

¹ A Triod (**Трїодъ**) énekeskönyv két darabból áll. Az egyik a nagybőjti énekeket tartalmazza husvétig, ezért neve **Трїодъ постна** (Triod posznájá = bőjti Triod). Másik része a husvétől pünkösdig énekeltetni szokott cantusokat foglalja magában, innét neve **Трїодъ цвѣтна** (Triod czvitnájá = virágos Triod) vagy Pentecostarion.

9.

(91) *Psalterium. съ Возсладоуваніемъ.* H. n. 1577. 2r. 173 számozatlan levél 26 sorral egy oldalon, custosok nélkül, cyrill szignatúrákkal az ívek első lapjain. Nyomatott János Sándor vajda és fia. Michna János parancsára, Koreszi diakonus által, hihetőleg Szászsebesen. Karatajev e kiadást nem látta, leírását Safarikból kölcsönzi, ki a *«Jahrbücher der Litteratur»* 1842. évfolyamában ismertette azt a krušedoli kolostor példánya után. Safarik szerint a zoltárok az 1. íven kezdődnek s a 13. ív 3a. lapján végződnek; a 36. lap üresen maradt. A függelék apróbb betűkkel van nyomva. A 24. ív 4 levélből áll; a 4a lap rövid zárszót tartalmaz 1575. évről keltezve, a nyomtatás helyének megjelölése nélkül. A szövegben a bulgár-oláh helyesírás dominál а, ѡ, ѣ. stb. betűkkel, a kiadás alapjául azonban szerb psalterium szolgált, a mit több helyesírási adatból, pl. a у (cséh) használatából a T. K. X. betűk után, lehet következtetni.

Krušedoli kolostor a Szerémségben. — Chilendár kolostor az Athos hegyen.

Jegyzet. Safarik előtt, ki után Karatajev indult, egyedül a krušedoli példány volt ismeretes, mint maga mondja. A chilendári példányról Leonid archimandrita i. cz. ekként nyilatkozik (Glasnik, 255. l. 12. sz. a.) *печатан 7085—1577. у „Шебежк“ „повелениемъ господина Іоу Александра воєводы, и сына его Мыхны воєводы и преосвященнаго Сердфима, трудомъ діакона Кореши, бѣ нем же и постын Синаксар приложисъ и уасословець.“* *«Nyomatott 1577. Sebesen János Sándor vajda urnak és fiának, Michna vajdának és főtisztelendő Szerafimnek parancsából Koreszi diakonus fáradozása által. Hozzá mellékelletett a bőjti szynakszár és horologium is.»*

10.

(92) *Psalterium.* H. n. 1575. (рлене). 4r. lapszámolás és custosok nélkül, 18 sorral egy oldalon, 4 levélből álló ívekkel; szignatúra, mint a többiekénél, kettős ó szláv és oláh szöveggel. A végszóban a könyvet nyomtató Koreszi diakonus egyebek közt elmondja, hogy minden nép birja a maga nyelvén az isten ígését, csak az oláh nem, holott jobb azt anyanyelven olvasni, mint idegen nyelveken. Majd a papokhoz fordul, kiknek számára kiadta a psalteriumot, szerbből oláhra fordítva. Végül áldást mond az olvasóra.

Megjegyzendő, miszerint Karatajev e kiadást nem látta, mivel az az általa ismert orosz könyvtárak egyikében sincsen. Adatait a bukaresti rumén tudományos akadémia által «*Psaltirea publicată romănesce la 1577. de diaconulu Coresi, reproducă cu unu studiu bibliografic si unu glosariu comparatiou de B. Retriceicu-Hasdeu. T. I. Bucuresci. 1881.*» cz. alatt eszközölt új kiadásból meríti.

Egyetlen példánya a bukaresti tudományos akadémia könyvtárában.

11.

92. b) *Bőjti Triod*. H. n. (valószínűleg Szászsebesen), 1575. 2r. összesen 36 nyolcz levélből álló iv, melyekhez a végén még 3 levél járul s így összesen 291 számozatlan levélből áll, 28 sorral egy oldalon, custosok nélkül; szignatúra, mint az előbbieknél; a 3. 14. és 15. ívek jelzés nélkül maradtak. Előszó, kezdőképek nincsenek; néhány vaskos kezdőbetű czinóbernyomással.

A kiadás orthographiáját jellegző ж betű а — [ижежцихъ], ѣ — [мжеіе], л — [вєуныж], ю — [црствоуѣцѣ], ы — [нжежж] helyett, továbbá az н betű а ы — [днхніе] helyett, а ѣ betű є — [лхсть], о — [вєсхождєніа] helyett, а ъ betű є — [неуєстїю], ѣ — [намь] helyett, а ж betű н — [вєсєлєтєя], л — [вєєю] helyett használtak. Az utószó szerint Koreszi diakonus János Sándor vajda és fia Michna János parancsából nyomatta öt tanítványa segítségével 5086 (=1576.) évben. A munkát aug. 24-én kezdték meg és márczius 26-án fejezték be. A bibliografusok e kiadást mostanig nem ismerték.

Egyetlen példánya Syrku úrnál Szentpétervárott.

12.

(93) *Tetraevangelion*. Уєтєвєрєкєвєлєіє, H. n. 1579. 2r. 1. iv 4 levél, a 2—26. ívig ívenként 8 levél, melyhez még 2 levél járul s így összesen 206 levélből áll, 24 sorral egy oldalon. Szignatúra az első iv 1a lapján (a-val), a többi íveknél az első és utolsó oldalon. A nyomás és az initialék vastagok, néhol czinóberrel élénkítve. Az evangéliumok kezdetét egy-egy kép diszíti, mely a lap harmadát elfoglalja.

A végszó szerint Koreszi diakonus és Manuil az egyház iránti szeretetből adták ki e könyvet 1579. évben (= 5087.) Sebesen.

Szentpétervári csász. könyvtár. — Remetei kolostor könyvtára a Szerémségben.

13.

(95.) *Bójtí Triod. Трѣодъ постнаа.* H. és é. nélkül, hihetőség Oláhországban nyomtatott 1577—79 körül, 2r. több mint 288 levél, 28 sorral egy oldalon, lapszámozás és custosok nélkül: szignatúra, mint a többiekénél. A 3. ív jelzetlen maradt. Az 1—6. ív 10 levélből áll egészen úgy, mint az 1567-diki velencezi kiadásban. Nyomása az 1577-diki zsoldárkönyvre emlékeztet. Az orthografia kezdetben szerb [ж helyett е, pl.: *петоць, паметь* stb.], de később bulgár-oláh, miből következtethető, hogy e kiadást az 1561-diki velencezi mintájára Koreszi diaconus eszközölte.

Az orosz könyvtárakban nincsen meg. Safarik írta le a «Jahrbücher der Literatur» 1829. folyamában a szerémségi remetei kolostor egyetlen csonka példánya után, mely a 36-dik ívvel megszakad. Leonid archimandrita idézett cikke szerint (Glasnik 44. k. 253. l.) az athos-hegyi Chilendar kolostorban is létezik, még pedig egy teljes példány, melynek nyomatási éve 1590.

14.

(96.) *Psalterium.* H. és é. n. 4r. lapszámozás és custosok nélkül, 11 sorral egy oldalon; szignatúra az 1. és 4. levelein, a kezdőbetük cizinóberrel. Karatajev csak egy csonka példányát ismeri, melynek első kilencz íve s a végén a 36. ívnél több levél hiányzik. Valószínűleg Oláhországban nyomtatott, betűi az 1551-diki belgrádi és 1579-diki szászsebesi evangeliumokra emlékeztetnek. A ж betű о, а és в helyett, a ъ betű ѣ helyett, a ж betű е helyett használtatik.

Szentpétervári császári könyvtár.

15.

(98.) *Tetraevangelion.* H. és é. nélkül, 2r. szürke papíron, rossz cizinóberrel, lapszámozás és custosok nélkül, 21., 22. vagy 23 sorral egy oldalon; szignatúra mint a többiekénél. E kiadás, mely valószínűleg oláhországi sajtó terméke, idomtalan betűi által külön-

bőzik a többiektől. Kéthasábosan van nyomtatva, baloldalon az ó-szláv, jobboldalon az oláh szöveggel. Nyomása hasonlít az 1579-diki szászsebesi evangéliuméhoz. A **ж** betű itt is használatik.

Egyetlen példánya a szentpétervári császári könyvtárban csonka állapotban. (Az 1. ív és a 17-től végig hiányzik.)

16.

(99.) *Szobornik*. **Сѣборникъ**. (Gyűjteményes könyv.)¹ Szászsebes, 1580. 2r. 451 levél kéthasábos nyomással, hasábonként 31 sorral. Szignatúrai a rendestől elütnek; az első lap **а** (1) számmal van jelölve, ezután jön az ív **в**, **гii**, **гiii** stb. jelzettekkel, a 8b lap ismét **в**-vel van jelölve; a 3-dik ív jelzetei: **г**, **дii**, **дiii** stb., s a 8b lapon ismét **г** jelzet. E szabálytalau jelzés a 10. ívig tart; a 11-től kezdve a szignatúra rendes, a 13. ívtől végig azonban a cyrill szignatúra mellett minden ív egyes lapjai folytatólagoosan római számokkal is jelölvék így: **гi**, **гii**, **гiii**, **гiiii** stb. s a 8b lapon ismét **гr**. Az 57. ív után még két levél következik terjedelmes vég szóval. A kiadás mintájául a Božidar-féle 1538-diki minea szolgált. A nyomás betűi és initáléi meglehetősen dísztelenek. A szöveg egyes részei keskeny fekete vignettekkel vannak megkülönböztetve. Az 1-ső lap kezdőképe Jézus keresztrefeszítését ábrázolja, a kereszt körül körben az evangelisták symbolumaival. A többi képek tárgya: Jézus születése, a kereszt a lándzsával és náddal, Simeon stilita, theophoros János, a hitetlen Tamás, szent Petka (**Патрица**) és szent Miklós képei, mindannyia durva kivitelű fametszet. Több oldal üresen maradt, valószínűleg vignettek fölvetelésére szánva. Az utószó kissé hosszadalmas és kezdetben egészen theologiai tartalmú. Gennadius, az erdélyi metropolita, elmondja benne, hogy a hitetlenek sok templomot szétromboltak és elpusztítottak s a szent könyvekben nagy a hiány. Ezért nem kimélt semmi fáradságot, hogy e könyvet kiadhassa, mely Szászsebesen Báthory Kristóf (**батырь Крицюкъ**) erdélyi vajda uralko-

¹ A „**минеа**“ cz. szertartásos könyv az egyházi év minden napjára eső szentnek tiszteletére végzendő szertartásokat tartalmazza. A 12 hónap szerint 12 kötetből áll folio alakban. Igen drága lévén, valamint a kezelése is nehézkes, a szegényebb egyházak nem szerezhették meg. Ezért azután szemelvényeket adtak ki belőle «Szbornik» név alatt.

dása alatt nyomtatott Koreszi diakonus felügyelete alatt, ki azzal 1580. május 20-tól nov. 11-ig volt elfoglalva.

Szentpétervári császári könyvtár. — Porphyrios érsek könyvtára Moszkvában. — Az athoshegyi Chilendar kolostor könyvtára.

L. Szabó Károly: RMK. II. köt. 158. sz.

17.

(426.) *Trebnik az az Molitvennik. Трєвинькє сиртєть Молитвенникє.* Euchologion az az imádságos könyv, mely a papi egyházi szertartásokat és imákat tartalmazza.

Nyomatott a nagyságos goszpodár Baszabara János Máté vajda parancsára Dolhopoljében, a világ teremtésének 7143., Krisztus születésének 1635. évében.

4r. 226. számozott levél, szignatúrával. A könyv czimlapján a Baszarabák czimere látható **М. Б. М. К. В. Г. З. Ѧ. К.** (*Milostiju bozsijeju Mathéj Basaraba Veliki goszpodárj zemli ungro vlachijszkija* = Basz. Máté Isten kegyelméből Ungrovlachia ura) felirattal. Elül két előszó. Az epilogus szerint e könyvet Werbicki Alexandrovics Timotheus nyomtatta Dolhopoljében (oláhországi város a Vallemare folyó mellett, nem messze az erdélyi határtól).

Szentpétervári csász. könyvtár. — Moszkvai nyilv. könyvtár. — Rumjanczow-múzeum Moszkvában. — Sčapow-gyűjtemény n. o.

18.

(458.) *Psalterium. Псалтирь* H. n. 1637. 4r. Csonka példány 3 számozatlan és 220 számozott levéllel; czimlapja és vége hiányzik. A nyomtatás évét az előszó adja. Egy ív 4 levélből áll 17 sorral egy oldalon; szignatúra mint az előbbieknél. Dávid király fametszetű képe 1618. évből. Az előszó tartalma következő: Baszaraba János Máté, isten kegyelméből egész Ungrovlachia és a Zaplanenski tartományok,¹ Amblas, Fogaras és Cherzek uralkodója stb. az igazhívóknak, kik szláv nyelven beszélnek, bulgároknak, szerbeknek, ungrovlachoknak, moldovlachoknak stb. békét és egészséget kíván. Ajánlja nekik könyvét s kéri őket, hogy imáikban emlékezzenek meg róla és nejről, Helenáról. Majd országa lakosaihoz s különösen utódaikhoz fordul azzal a kéréssel, oltalmazzák e nyomtatványt, mert az

¹ Erdélyország.

nagy kincs, drágább minden földi kincsnél, mik csak a testet díszítik, míg amaz a lelket ékesíti. E psalteriont Baszaraba János Máté goszpodár parancsára s Theophilos érseknek, isten kegyelméből az egész ungrovlach tartomány metropolitájának, Ignatios ribnicki és Ephraimos buzewski püspököknek áldása mellett macedoniai Meletios szerzetes, a Mária menybemeneteléről nevezett gowori kolostor hegumenosa nyomtatta. Ő az Athos hegyén a bulgár lavrában (a Zograf-kolostorban) barát volt és a könyvnyomtatást üzte. Ha valami hibát követett volna el, kéri, nézzék el neki az olvasók, mert nem angyal, hanem bűnös emberi kéz írta a könyvet.

Szentpétervári cs. könyvtár.

19.

(459.) *Psalterium horologiummal.* = Псалтырь съ часословномъ H. n. 1638. 4r. Hihetőleg Oláhországban nyomtatott, Baszaraba János Máté vajda parancsára ochridai István szerzetes által.

Moszkvai nyilv. könyvtár. — Rumjanczow-múzeum u. o. — Az athoshegyi Chilendár-kolostor könyvtára. (V. ö. Leonid archimandritának i. cz., Glásnik 44. k. 257. l.)

20.

(555.) *Anthologion az az virággyűjtemény vagyis Trifoligion.* = Антологіонъ сирѣчь цвѣтословъ или трифо(логіонъ в. -лонъ) *Mindennapi istenítisztelet az úr, a szűz anya, az ünnepélyesen, valamint az általánosságban tisztelt szentek ünnepeire. Szerkeszté a mindenható isten áldásával és segítségével több egyházi atya, a dicsőséges fejedelem Baszaraba János Máté által alapított Boldogasszony-kolostorban, Theophilos érsek, isten kegyelméből az egész ungrovlachiai tartomány metropolitájának áldásával. — Dolhopolja. A világ teremtésének 7152., Krisztus születésének 1643. évében.*

2r. 10 számozatlan és 494, helyesebben 495 számozott levéllel; fölül cyrill szignatúrákkal. Hat levél cyrill betűkkel jelölve: А, АВ, АГ, АД, a két utolsó levél jelöletlen. A lapszámozásban több hiba van, így a 157. l. 158. számmal, a 166. l. 168. számmal, a 300 l. 299. számmal, a 387. l. 388. számmal, a 439. l. 437. számmal vannak jelölve, a 301. l. kétszer is számozva. Czím-

lap díszes fametszetű kerettel, melyben a megváltó, a szűz anya és 27 szent képei láthatók. A tulsó lapon a Baszarabák címere s syllabusokban e felirat: *A hatalmas háznak a nagyságos Baszaraba wraknak címere. 2a—3a* lapokon ajánlás Baszaraba Máthé vajdához: *•Előszó, melyben a munka a kolostor alapítójának, Baszaraba János Máté vajdának felajánltatik.* Aláírva: *Nesturelu Orestes.* (V. ö. 23. sz. a.) A 36. lapon fametszet van, mely a boldogságos szűz Mária menybemeneteléről címzett dolhopoljei kolostort ábrázolja; a kép alatt versek. A 4. lapon előszó az olvasóhoz, mely Nesturelu Orestes második logotheta által szerkesztve, következőkép kezdődik: *A katolikus és apostoli keleti egyház főtisztelendő papságának és igazhívő fiainak peloponnesosi Melchisedech, a dolhopoljei nagy kolostor apátja, az alázatos szerzetes békét, egészségét és örök üdvösséget kíván.* Az 5—10. ll. tartalomjegyzék. A munka vége (468—494 ll.) a husvétii táblát tartalmazza, következő utószóval: *A főtisztelendő Melchisedech szerzetes, a dolhopoljei Boldogasszony-kolostor első apátja fáradságával es költségével lett ez isteni munkának, ez anthologionnak vagyis mînedának nyomtatása megkezdve a világ teremtésének 7151., Krisztus születésének 1642. évében deczember 13-án. Befejeztetett a világ teremtésének 7152., Kr. sz. 1643. évében október 11-én sz. Fülöp apostol napján. Te pedig, nemes olvasó, a hibákat javítsd ki kegyesen. István szerzetes, nyomdász. Kinotovics János nyomdász.*

Szentpétervári csász. könyvtár. — Moszkvai nyilv. könyvtár. — Rumjanczow-múzeum u. o.

21.

(601.) *Szluzsebnik. Службеникъ. Liturgiarion az az misekönyv, nagy szent Vazul és arany száju sz. János liturgiái és a nagypénteki szertartás. Függetlenül a 12 passio-evangélium, az evangéliumok és epistolák az úr, a szűzanya és a nagyobb szentek ünnepeire. A fenséges és kegyes Baszaraba János Máté vajdának ajánlva, a világ teremtése után 7154. évben.*

Delsk. 1646. 4r. 6 + 264 számozott levél; szignatúrák, mint a többiekénél. Czinóber nyomású kezdőbetűk. A címlap tulsó lapján fametszet, mely Jézus és a szűzanya, sz. Miklós, János Máté vajda és neje Helena képeit ábrázolja, közbül az oláh címerrel

s ez alatt János archimandrita czímerével. Az előszóban (2. l.) elmondatik, hogy a könyv Baszaraba János Máté vajda parancsára Theophilos metropolita áldásával nyomtatott a delski kolostor nyomdájában, a kolostor archimandritája, János szerzetes felügyelete mellett a világ teremt. 7154., a megváltás 1646. évében.

Szentpétervári császári könyvtár. — Moszkvai nyilván. könyvtár. — Rumjanczow-múzeum.

22.

(602.) *Szluzsebnik. СЛУЖЕБНИКЪ.* Lithurgikon. Tergovist. 1646. Stangovics Prokup és Stojkovics Radul által, 4r. Csonka példány, előszóval, czinóbernyomású kezdőbetűkkel és vignettekkel. A 78b lapon Bilogos sz. Gergely képe.

Szentpétervári csász. könyvtár.

23.

(633.) *Krisztus követésének könyve. Isten segítségével a fenséges és tiszteletreméltó Helena fejedelemnő, egész Ungrovlachia urnöje, a fenséges goszpodár Baszaraba János Máté vajda hitvesének parancsára és költségén rokona. Nesturolu Orestes, második logotheta által latinból szlávra fordítva. Nyomatott a goszpodár nyomdájában a delski kolostorban, befejeztett a világ teremt. 7155., a megváltás 1647. évében, április 15-én.*

Delsk. 1647. 8r. 7 + 216 + 10 számozott levél, szignatúrákkal. A címlap tulsó oldalán az oláh czímer. Elül versek s a fordító ajánlása a szucsavai metropolitához. Végül utószó és ismét a czímer, oldalt e betűkkel: **Ѹ. II. Ѡ. Ѱ.** s e felíráttal: *Az alázatos fordító jelvénye.*

Szentpétervári csász. könyvtár. Az orosz császári akadémia könyvtára u. o. — Dr. Kobeko F. könyvtára u. o. — Moszkvai nyilván. könyvtár. — Rumjanczow-múzeum u. o. — Zsinati nyomda könyvtára u. o. — Wilnai nyilván. könyvtár. — Az archangelski seminarium könyvtára. — Az athoshegyi Chilendar kolostor könyvtára.

24.

(658.) *Triodion az az háromhangú kánon a nagy szent pünkösdi időszakra. A fenséges fejedelemnő Heléna, isten kegyelméből egész Oláhország urnöje, a fenséges goszpodár Baszaraba*

János Máté hitvesének parancsára és költségére, Tergovist fővárosban, a goszpodár nyomdájában, a világ teremt. 5157., Krisztus szül. 1649. évében.

Tergovist, 1649. 4r. 4 számozatlan + 404 számozott + 1 levél. Elül címnap diszes keretben, melyben Jézus, a szüzanya és néhány szent képe látható. A címnap tulsó oldalán az oláh czimer *Helena, isten kegyelméből Ungrovlachia urnője* felirattal, alatta 7 distichonból álló epigramm. 2—4 l. az ajánlás: *Helena isten gondviseléséből és kegyelméből egész Ungrovlachia stb. uralkodónéja stb. a Krisztusban tisztelendő atyának, Damaszkinos szerzetesnek, a szent Athos-hegy kütünő tudósának stb.*

Szentpétervári csász. könyvtár. — Moszkvai nyilv. könyvtár. — Rumjanczow-múzeum u. o. — Az egyháztörténelmi egylet könyvtára Kijevben. — Az athoshegyi Chilendar kolostor könyvtára.

25.

(658.) *Böjti Triod.* Tergovist. 1649. 2r.

26.

(667.) *Psalterium.* Dolhopolje, 1650. 4r. 172 számozott levél 21 sorral egy oldalon; szignatúrák [pl. **м, мм, ммр**], az utolsó lap jelöletlen. A zsoltárok kezdőbetűi czinóbernyomásuak, a kathismák (a görög psalterium 20 kathismára van felosztva) vignettekkel vannak egymástól elválasztva. Címnap, előszó és még néhány lap hiányzik. A psalterium a 119 levéllel végződik. 120 l. *Poliodeon az Ur ünnepeire.* 152 l. *Utasítás, miként kell a zsoltárokat quadragesima alatt énekelni.* 153—159. ll. *Isten legszentebb anyjának tiszteletreméltó paraktis-e* (ima) 160—162. ll. *Bevezetés a husvéti táblához* (paschalia) 163—171. ll. *Betürendes husvéti tábla folytatólag az idők végzetéig.* 172a. l. *Az olvasóhoz, a tulsó oldalon pedig ezen epilógus: Ezen psalterium című könyv nyomtatott a nagy Baszaraba Máté János fejedelem és Krisztusban főtisztelendő István úr, isten kegyelméből tergovisti érsek és az egész ungrovlachiai tartomány metropolitája uralkodása alatt főtisztelendő Melchisedech szerzetes a dolhopoljei nagy kolostor első apátja nyomdájában a Mária menybemeneteléről nevezett kolostorban, a világ ter. 7158., az isteni ige meg-*

testesülésének 1650. évében márcz. 9-én. Az alázatos szerzetes Dionysios ecclesiarcha, corrector, dolhopoljei Stancsevics Pseda a legifjabb a nyomdában.

Szentpétervári csász. könyvtár.

27.

(37.) *Tetraevangelion. Уетвероевангеліе.* H. és é. n. 2r. 55 sorral egy oldalon, szignatúrák, mint a többieknél t. i. az ív első és nyolczadik lapján. Csonkapéldány; hiányzik a címlapja és az 1-ső ív első lapja, a második levél kezdő sorai Máté evangéliumából valók. E levél tulsó oldalán felül fekete kezdőkép, alatta e felirat: *Theophilos ochridai érsek bevezetése Máté evangéliumához.* A 48. l. kezdőképe a megfeszített Jézust ábrázolja, a kereszt körül a négy evangélista jelvényével, fölül **IC. XC.** alul **CX. III KA PR**; ezután Máté evangéliuma kezdődik. A 8. ív 4a l. tartalom és előszó Márk evangéliumához, mely a 61. l. kezdődik: a kezdőkép itt ugyanaz, mint Máténál, csakhogy a kereszt alatti fekete körben a fametsző Lőrincz szerzetes neve olvasható **ІЕРЬМОНАХ ЛАВРЕНТІЕ** = jeromonách Lavrentie. Márk evangéliuma a 11. ívvel végződik s utána 8 jelzetlen levél jön, melyek két elseje tartalomjegyzéket és bevezetést tartalmaz Lukács evangéliumához; a 3a. l. üres, a 3b. l. kezdődik Lukács evangéliuma felül kis fekete kezdőképpel. Ez ívet a **si** (16) szignatúrával jelölt ív követi, melyből két levél hiányzik. — Ezután jön a **iz** (17) szignatúrájú ív. Lukács evangéliuma a 22 (számozatlan) ív 5 a. l. végződik. János evangéliumának kezdetén, melyet a tartalomjegyzék előz meg, ugyanazon vignette van, mint Máthénál, a metsző neve nélkül. A **kn** (28) szignatúrával jelölt ív 3a. l. a fentebb leirt vignette, Lőrincz szerzetes nevével, alatta: *Utasítás az evangéliumok használata felől egész éven át.* A 4a. l. *Utasítás, melyik napra mily evangélium esik az év minden hetére.* A 29. ív 1a. l. *Sobornik so Bogom osich 12 miszaczev*; a 7a. l. *Utasítás, mint kell a mindennapi evangéliumokat kikeresni*; a 8b. l. *A vasárnapi (voszkreszniji) evangéliumok hangjai.* A **ж** betű az **а, в, ѡ, я, ю,** és **н** helyett, használtatik, az **а** helyett **ѡ**; **ѣ** helyett **ѣ**; **ѡ, е** és **о** helyett a középben **ѡ**; **ѡ** és **ѡ** helyett **ѡ**. A kezdőbetűk feketék, az evangéliumok

elején kis ábrákkal. A czinóber rossz és csak a sorok feletti írásjeleknél és a pericopákat jelölő széljegyzeteknél használtatik.

E példányt Karatajew egy magángyűjteményben látta Szentpéterváron.

28.

(38.) *Tetraevangelion*. H. és év n. 2r. A fentebbi kiadással sokban egyezik, itt is 25 sor tesz egy oldalt, a vignettek Lőrincz szerzetes nevével vannak ellátva; a szignatúráknál egy kis eltérés van. (pl. ⲁ, ⲁⲏ, ⲁⲓⲓ, ⲁⲓⲓⲓ.) s négy levél jelöletlen, csak a 8b. l. van ismét ⲁ betűvel jelölve. Az ívek száma 28. Lukács evangéliuma a 13. ív 3. a. l. kezdődik. A ⲗ betű és a czinóber itt is használtatik.

A tetraevangélium mindkét kiadása úgy látszik, Oláhországban nyomtatott a XVI. század első felében.

Moszkvai nyilván. könyvtár. — Rumjanczow-múzeum u. o.

* * *

Ezen jegyzékből kimaradt egy igen nevezetes, 1582-ik évi szászvárosi cyrill betűs nyomtatvány, mely az ó szövetségi könyvekből Mózes 1-ső és 2-ik könyvének oláh fordítását tartalmazza. Ezen könyvek címét és leírását a múzeumi könyvtárnak néhány levél híján teljes és ritka példánya nyomán a következőkben adjuk:

29.

Palia (Ó-szövetség). Szászváros, 1582. 2r. 159 levél. Tartalmazza Mózes 1. és 2. könyvét. Az epilógus szerint nyomtatott Báthory Zsigmond uralkodása alatt, Geszti Ferencz költségén, Diacu Szerbán és Marián szászvárosi könyvnyomtatók műhelyében.

Karatajevnek e kiadásról nem volt tudomása. Cipariu H. *Analecte literarie* cz. munkájában két csonka példányról tesz említést, melyek egyike a gyulafehérvári gr. Batthyány-könyvtárban, másika saját gyűjteményében található. A Magyar Nemzeti Múzeum birja a harmadik példányt, mely a címlap és 3 levél híjával az eddig ismertek között a legteljesebb.

Densusianu Miklós a Nemz. Múzeum példányát a «Magyar Könyv-Szemle» 1879. folyamában 157—158. l. ismertette. Szabó Károly pedig RMK. II. kötetében 170. sz. alatt adja a munka bibliografiai leírását.

Szerk.